

واقع‌نگاری در طراحی آموزشی

گام به گام به سوی کیفیت بالاتر

اشاره

از جمله رفتارهای حرفه‌مند معلمان این است که بتوانند روند بهبودبخشی به فرایند یاددهی - یادگیری را به صورت پیوسته و مستمر دنبال کنند و با کمک ابزارهای گوناگون در پی شناسایی مسائل و موانع یادگیری دانش‌آموزان باشند و راه‌های رفع و مواجهه با آن‌ها را نیز بجویند. بر این اساس، بسیاری از شیوه‌های نوین بهبودبخشی به فرایند یاددهی - یادگیری که غالباً بر تفکر پژوهشی مبتنی هستند، در راستای پاسخ به این ضرورت ایجاد و طراحی شده‌اند. از آن جمله می‌توان به روایت پژوهی و نیز واقع‌نگاری اشاره کرد. این شیوه‌ها به اندیشه و تأمل بر آنچه اکنون در کلاس درس رخ می‌دهند تأکید دارند و موجب می‌شوند معلمان با سهولت و دقت بالاتری موانع و نقصان‌ها در آموزش را شناسایی و نیز رفع کنند، یا برای افزایش کیفیت یادگیری دانش‌آموزان به راه‌های دیگر هم بیندیشند.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، واقع‌نگاری، روایت پژوهی، بهبود کیفیت آموزش

واقع‌نگاری از کجا آمده است؟

در نگاه کلی، واقع‌نگاری بر یک شیوه پژوهشی با عنوان روایت پژوهی مبتنی است. در بررسی کلی انواع پژوهش، تحقیق کیفی یکی از مهم‌ترین شیوه‌ها را شامل می‌شود. پژوهش کیفی برای درک و تبیین پدیده‌های پیچیده اجتماعی، از داده‌های کیفی نظیر داده‌های حاصل از مصاحبه، مشاهده، مستندات و پرسش‌نامه استفاده می‌کند. پیدایش تحقیق کیفی به وجود عامل انسانی مربوط می‌شود. در این روش، برای دیدگاه‌های افراد مورد تحقیق ارزش قائل می‌شوند، محقق و تحقیق‌شونده با یکدیگر در رابطه متقابل در نظر گرفته می‌شوند و توصیف و تبیین صورت می‌گیرد و برای گردآوری داده‌های مورد نیاز به گفته‌ها و رفتارهای قابل مشاهده افراد تکیه می‌شود.

پژوهش‌های کیفی شامل روش‌هایی می‌شوند که برای مطالعه پدیده‌ها در شکل طبیعی خودشان به کار گرفته می‌شوند و پژوهشگر هیچ فرضیه‌ای از قبل تعیین شده‌ای در زمینه موضوع مورد مطالعه در دست ندارد. در این‌گونه پژوهش‌ها، هدف پژوهشگر بررسی «کیفیت پدیده» مورد مطالعه است. واژه کیفیت به چه، چگونه، چه زمان، کجا، چقدر، چه مقدار و چرا مربوط می‌شود. بنابراین، پژوهش‌های کیفی به معانی، مفاهیم، تعریف‌ها، علامت‌ها، استعاره‌ها، توضیحات و ویژگی‌های پدیده‌ها و موضوع‌های مورد مطالعه می‌پردازند.

در چنین نگاهی، از نظر پژوهشگر، هرچند واقعیت‌ها توسط همگان دیده می‌شوند، اما نوع تعامل پژوهشگر با آن موجب می‌شود واقعیت مبتنی بر ذهن او خلق شود و او بتواند داده‌هایی را کشف و پیدا کند. در این حالت، تمام عوامل و مؤلفه‌های مربوط به مسئله قابل

دریافت هستند و پژوهشگر کیفی تلاش نمی‌کند با تفکیک اجزا به نتیجه یا داده خاصی دست پیدا کند. به همین دلیل به بررسی کل فرایند می‌پردازد.

اصطلاح دیگری که گاه به جای پژوهش کیفی به کار می‌رود، پژوهش مطالعه موردی است. این اصطلاح بر این واقعیت تأکید می‌ورزد که پژوهش کیفی بر مطالعه موارد متمرکز است، نه جامعه‌ها و نمونه‌ها. همین ویژگی تحقیق کیفی است که آن را برای مطالعه کلاس درس و نیز بهبودبخشی فرایند یاددهی - یادگیری، بیش از سایر شیوه‌های تحقیق، مؤثر و کارا می‌سازد.

دسته‌بندی پژوهش‌های کیفی

روایت‌پژوهی نیز نوعی تحقیق کیفی است که جزو مهمی از آن به واقع‌نگاری یا روایت‌نگاری اختصاص دارد.

روایت‌پژوهی یا پژوهش روایتی

نوعی از پژوهش کیفی، پژوهش روایتی است که قدمت زیادی ندارد و بیشتر پژوهش‌هایی که از این روش برای حل مسائل استفاده کرده‌اند، در سه دهه اخیر کار و منتشر شده‌اند. هرچند این روش در گذشته نیز وجود داشته، اما در دهه‌های اخیر ساختار بندی، تعریف و رایج شده است. واژه روایتی، به‌ویژه در حوزه علوم اجتماعی، واژه محبوبی است. مسائل گوناگون روان‌شناسی و جامعه‌شناسی پس از جنگ جهانی از مهم‌ترین دلایل توجه به این روش بوده‌اند. جنبش‌های اخیر در حوزه فلسفه، مانند دیدگاه پسامدرن نیز در گسترش این روش بی‌تأثیر نبوده‌اند.

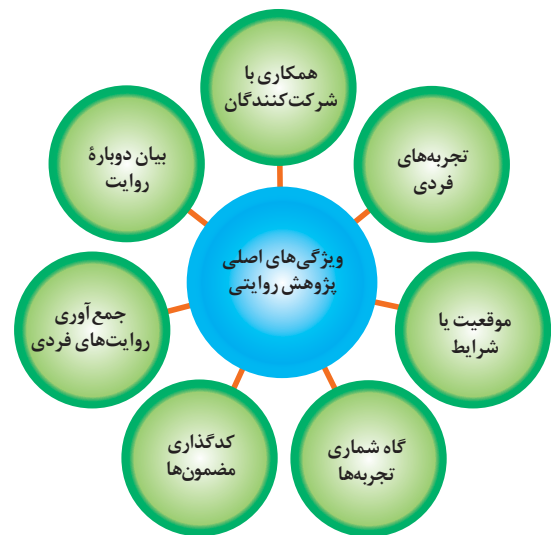

روایت نگاری تأملی

در این روش، افراد از روی عمد تجربه‌ها، افکار و احساسات خود را با نوشتن مورد تأمل قرار می‌دهند. (Greiman & covington, 2007: 115-139). این روایت‌ها نوشته‌هایی دنباله‌دار و تأملی هستند. معلم به صورت دوره‌ای تجربه‌های خود را می‌نویسد و آن‌ها را تجزیه و تحلیل می‌کند. برای این منظور، شیوه‌های گوناگونی وجود دارد که ساده‌ترین آن‌ها نوشتن به صورت داستانی و توصیف رخدادهاست، به شکلی که نگارنده به صورت مداوم چرایی هر اتفاق را از خود جویا می‌شود. به این دلیل است که روایت‌نگاری تأملی را نوعی گفت‌وگو با خود نیز نام گذارده‌اند. رایج‌ترین زمان برای بهره‌مندی از این شیوه به دوران کارورزی معلمان مربوط است. به هر حال، تأمل در تدریس، به هر راه ممکن، از جمله روایت‌نگاری، بدون تردید به حرفه‌مندی معلم می‌افزاید. بر این اساس، از مهم‌ترین نتایج آن تقویت تفکر و تأمل در رفتار معلم است.

نمونه‌ای از تجربه یک معلم در روایت‌نگاری تأملی در همین شماره از مجله آمده است. او به اثرات، نتایج و شیوه تجربه خود اشاره می‌کند. امروزه از شکل روایت‌گونه در روایت‌نگاری تأملی برای موارد دیگری در فرایند یاددهی - یادگیری نیز استفاده می‌شود که با عنوان «واقعهنویسی» برای معلمان آشناست و از جمله ابزار و شیوه‌های مؤثر در ارزشیابی توصیفی محسوب می‌شود.

هر زمان که معلم احساس کند لازم است رفتار خاصی از دانش آموز در زمینه‌های گوناگون ثبت شود، به واقعهنویسی اقدام می‌کند. در این شیوه نیز کل رفتار دانش آموز، صرف نظر از مثبت یا منفی بودن آن و بدون قضاوت، ثبت می‌شود. لازم است شرایط بروز رفتار نیز مشخص شود. فعالیت‌های خاص درسی، رفتار اجتماعی،

توجه به ویژگی‌های اصلی روایت‌پژوهی نمایانگر مراحل و فرایند مربوط به این نوع پژوهش است. از جمله محدودیت‌های پژوهش روایتی برای پژوهشگران، به ویژه معلمان، کمبود زمان لازم برای طی تمام مراحل آن است که همین موضوع می‌تواند به روند دریافت اطلاعات و نیز نتیجه‌گیری نهایی لطمه وارد کند. به همین دلیل، شیوه‌های دیگری که با این پژوهش مشابهت‌های فراوانی دارند شناسایی شدند. از آن جمله می‌توان به روایت‌نگاری تأملی اشاره کرد.

رفتار عاطفی و فعالیت بهداشتی را نیز می‌توان به طور خاص ثبت کرد. برای این منظور، حالت‌های متعددی در اختیار معلمان قرار داده می‌شود. نمونه‌ی زیر یکی از ساده‌ترین شکل‌های مربوط به واقعه‌نویسی است.

واقعه نگاری	
نام دانش آموز:	کلاس:
مشاهده‌گر:	مکان:
عنوان رویداد:	
توصیف عینی رویداد	
تفسیر رویداد	
ارائه راهکار	

ارائه راهکار

در بخش توصیف عینی رویداد، معلم واقعه مشاهده شده را می‌نویسد. برای این منظور، لازم است شرح واقعه در اولین فرصت نوشته شود و با پرهیز از پیش‌داوری و بیان احساس خود، تمام موارد مثبت و منفی مطرح شوند. در شرح واقعه باید گفتار و رفتار دانش‌آموز، عکس‌العمل و گفتار افراد دیگری که در آن واقعه حاضر بوده‌اند، واکنش متقابل دانش‌آموز، و همچنین حالت‌های بدنی وی نظیر کیفیت صدا، حالت چهره و قیافه، و نحوه رفتار که نمایانگر چگونگی احساس دانش‌آموز هستند، توصیف شود.

تفسیر رویداد به بیان چرایی رفتار دانش‌آموز و وقوع اتفاق ارتباط دارد. در این بخش، قضاوت معلم به میان می‌آید و لازم است او دلیل رفتار دانش‌آموز را از نظر خود شرح دهد. برای مثال، ممکن است فریاد زدن دانش‌آموز توصیف شده باشد. در این بخش، دلیل فریاد زدن و برداشت معلم می‌آید. قابل توجه است که همه وقایع به تفسیر نیاز ندارند. در صورتی که تعبیر و تفسیر، پس از مشاهده‌ها و واقعه‌نویسی‌های متعدد، انجام گیرد، نتیجه معتبرتر خواهد بود. بخش پایانی هم به بیان راهکارهای مرتبط با موضوع و اتفاق مشاهده شده می‌پردازد. بدیهی است، در هر بخش معلم ضرورت نیاز و توجه به منابع و متون مرجع را احساس می‌کند و تأمل در رفتار خود را سرلوحه تغییر در اتفاقات کلاس درس خود قرار می‌دهد.

مهم‌ترین کاربردها و فایده‌های واقعه‌نویسی

اطلاعاتی که از واقعه‌نویسی‌های متعدد، در موقعیت‌های گوناگون و به مرور به دست می‌آید، در شناخت شخصیت و رشد و تکامل دانش‌آموز به معلم کمک می‌کند.

- ♦ واقعه‌نویسی معلم را از آموزش صرف درس‌ها یا توجه به گروه دانش‌آموزان، به بررسی رفتار فردی آنان متمایل می‌سازد.
- ♦ می‌توان اطلاعاتی را که از واقعه‌نویسی به دست می‌آید در اختیار دانش‌آموز قرار داد تا وی نسبت به ارزیابی خود، آگاهی بیشتری کسب کند.
- ♦ واقعه‌نویسی معلم را به استفاده از سوابق دانش‌آموزان، افزودن به آن‌ها و بررسی مسائل و مشکلات آنان ترغیب می‌کند.
- ♦ مراجعه به واقعه‌نویسی‌های متعدد درباره کلیه دانش‌آموزان، معلم را از مسائل و مشکلات مشترک دانش‌آموزان آگاه می‌سازد و در انجام دادن راهنمایی‌های گروهی به وی کمک می‌کند.
- ♦ با اطلاعات به دست آمده از مجموعه وقایع ثبت شده، می‌توان به گونه‌ای منطبق با نیازهای دانش‌آموزان، به تنظیم و تغییر برنامه‌های آموزشی اقدام کرد.

بیراهه نرویم

بی‌توجهی به برخی از ویژگی‌ها و محدودیت‌های مربوط به واقعه‌نویسی ممکن است به کسب نتایجی نامرتب و آسیب‌زا منجر شود. برای مثال، واقعه‌نویسی مبتنی بر مشاهده دقیق، از هرگونه دخالت شخصی و تعبیر و تفسیر ضمنی به دور است. به همین دلیل، نبود دقت کافی در این امر ممکن است اطلاعاتی غیر واقعی درباره دانش‌آموز به دست دهد.

بیان نکردن و اشاره نکردن به موقعیت در ثبت توصیف شرایط، ممکن است گمراه کننده باشد، زیرا احتمال تأثیرگذاری موقعیت و شرایط بر رفتار دانش‌آموز وجود دارد. همچنان که توجه نداشتن به همه عوامل مؤثر بر هر واقعه ممکن است برای افراد دیگری که بعدها واقعه‌نگاری‌های معلم را مطالعه می‌کنند، به پیش‌داوری‌های نادرست منتهی شود.

کوتاه سخن

ماهیت حرفه معلمی به گونه‌ای است که صرف حضور در کلاس نمی‌تواند باعث توانمندی شود. لازم است معلم با شیوه‌های گوناگون برای بهبودبخشی معلمی تلاش کند. بهبود مستمر فرایند یاددهی یادگیری از اجزا و عناصر ضروری در معلمی است و این مهم از طرق گوناگونی، از جمله ثبت واقعه و روایت‌نگاری، می‌تواند عملی شود.

ممکن است بهره‌گیری از هر یک از روش‌های یاده شده و مشابه آن‌ها، در برخورد اول، سخت و وقت‌گیر به نظر برسد، در حالی که کسب تجربه در این زمینه و داشتن تمرین بیشتر، سادگی و در عین حال تأثیرگذاری عمیق آن را در پی دارد و می‌تواند به تقویت و تعمیق تفکر و تأمل معلمان کمک کند.

* منابع

1. Greiman, B. C., & Covington, H. K. (2007). Reflective thinking and journal writing: Examining student teachers' perceptions of preferred reflective modality, journal writing outcomes, and journal structure. *Career and Technical Education Research*, 32.